

ŞANLIURFA-SİVEREK İLÇESİ'NDE ELE GEÇEN GEÇ HITİT ÇAĞI'NA AİT YENİ BİR STEL KAİDESİ

Bahattin ÇELİK

Özet

Şanlıurfa ili Siverek ilçesi sınırları içerisinde Haçgöz (Yeşilçat) köyünde ele geçen ve arkasında hiyeroglif yazıt bulunan fırtına tanrısına ait yeni bir stel kaidesi, Şanlıurfa'da ele geçen Geç Hitit Çağına ait ikinci hiyeroglif yazıttır. Siverek bölgesinin Geç Hitit Çağı coğrafyasında önemli bir yeri olduğu pek çok bilim adamı tarafından kabul edilmektedir. Haçgöz yerleşiminden ele geçen hiyeroglif yazıtın kaidesinin okunması ile birlikte bu dönem coğrafyasına önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Şanlıurfa'da son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları ve Şanlıurfa Müzesi'nde bulunan bazı eserler, Geç Hitit Çağı'na ait buluntuların bu bölgede ne kadar yoğun olduğunu ortaya koymuştur¹. Söz konusu

eserlerin bir kısmı 1968 yılına kadar Şanlıurfa kentinde bir müze olmaması nedeniyle Adana, İstanbul ve Ankara müzelerine gönderilmiştir².

¹ 1999-2003 yılları arasında, Prof. Dr. Abdülsemel Uluçam başkanlığında, Türk Tarih Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından desteklenen "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri Çalışması" adlı projenin bir bölümü olan Şanlıurfa bölgesinin kültür envanterinin çıkarılması projesi; yine Prof. Dr. Uluçam başkanlığında, Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Başkanı Yard. Doç. Dr. A. Cihat Kürkçüoğlu ve Arş. Gör. Bahattin Çelik tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan envanter çalışması sonucu, pek çok yeni ören yeri bulunmuş ve ele geçen eserler Şanlıurfa Müzesi'ne teslim edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında, Şanlıurfa-Siverek ilçesinin Haçgöz (Yeşilçat) köyünde bu makalenin ana konusunu oluşturan bir stel altlığı bulunmuştur. Ayrıca, Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu tarafından 1998-2001 yılları arasında Geç Hitit Çağı ile ilgili yüzey araştırması yapılmıştır. Kulakoğlu tarafından bölgede yapılan araştırmalar sonucu, Gölpınar, Kabahaydar-Edene/Gürpınar, Külafli Tepe, Siverek-Merkez ilçesi, Mehmedihan-Aşağı Seyek, Hilvan-Aslanlı, Şanlıurfa-Merkez, Haçgöz, Harran, Til Hintta ve Kap köyü gibi yerlerden I. bine ait yeni eserler bulunmuştur. Bkz. Kulakoğlu 1999: 167-181; 2000: 1-5; 2001a: 57-66; 2001b: 27-33; 2003: 65-87.

² Adana: Adana Müzesi'nde 1646 envanter numaralı bir eser Şanlıurfa yakınlarında merkeze bağlı Yardımcı bucağında yer alan Zeynep ile Til Ambar (Talanbar/Ambartepe) köyleri arasında bulunmuştur. Karkamış'daki ortostatlara benzer bu eserde, bir savaş arabası üzerinde arabayı süren ve ok atan savaşçı figürlerine ait bir parça ele geçmiştir. Kurt Bittel, aynı eserin bir diğer parçasının Urfa'daki o zamanın Maarif Müdürlüğü'nde bulunduğunu ifade eder. Bkz. Bittel 1949, 284-285, Dipnot 2.; Orthmann 1971, 537.; Ussishkin 1975, 88, Pl. 16.1. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, Şanlıurfa – Siverek Karakeçi bucağında yer alan Taşlı köyünden getirilmiş 4788 ve 4789 envanter nolu eserler. Bu eserlerden biri Fırtına tanrısına ait bir stel, diğeri ise ortasında koni bulunan ve bu koninin her iki yanında uzun elbise giymiş, oturan iki kişinin yer aldığı bir kabartmadır. Bkz. Ongunsu 1943, 688-693, Res. 1-Res 4. ; Seidl 1989, 456, Fig. 1-2, Pl. 132: 1, 2, 3.

Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 11242 envanter numaralı eser, Şanlıurfa merkez ilçe Çamlıdere bucağına bağlı Anaz (*Duru*) köyünde bulunmuş Fırtına Tanrısına ait bir steldir. Bkz.; Çambel 1950, 251, Tab. XXIV, Abb.29.; Bittel 1949, 285, Dipnot 2 ; Bossert ve diğ. 1950, Abb. 156, 158; Alkım 1952, 244; Orthmann 1971, 479. Aynı müzenin bahçesinde yer alan yine aynı köyde

Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi, kapsamlı olarak incelenmiş bir bölge olmamakla birlikte, ilk kez 1942 yılında Siverek-Taşlı köyünde bulunmuş olan bazı eserler İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gönderilmiş ve bu eserlerle ilgili çalışma yapılmıştır³. Son yıllarda bölgede, Kulakoğlu tarafından Geç Hitit Çağı buluntuları ile ilgili yapılan çalışmalar sayesinde ilginç sonuçlar ortaya çıkartılmıştır⁴. Bu araştırmalar sonucu, Geç Hitit Çağı'na tarihlendirilmesi mümkün olan Siverek-Merkez ilçesi ve Siverek-Haçgöz (Yeşilçat) gibi yeni yerleşim yerleri tespit edilmiştir⁵.

Siverek'e bağlı Haçgöz köyü, aslında bölgede daha önce varlığı bilinen bir yerleşim yeridir⁶. İlk kez, 1979 yılında Şanlıurfa Müzesine yapılan ihbar sonucu⁷ bu köyde saptanan bir taş işleme atölyesinde ele geçen ve yaklaşık; boyu 3,10 m, yüksekliği 2,26 m ve kalınlığı 0,54 m ebatlarında olan bir aslan taslağı, bazalt taşı üzerine işlenmiştir⁸. Adı geçen bu yer daha sonra, bölgede I. bin ile ilgili yapılan yüzey araştırmaları sırasında, Şanlıurfa Müze Müdürü

Eyyüp Bucak tarafından araştırmacılara bildirilmiştir⁹.

Üzerinde duracağımız stel altlığı, Haçgöz köyünde bulunan ve höyüğün yaklaşık 30 m kuzeydoğu kesiminde, bir ev için açılan temel açma çukuru sırasında gün ışığına çıkartılmıştır¹⁰. Yüksekliği 72 cm, mevcut eni 82 cm ve mevcut boyu 111 cm olan bu stel altlığı üzerinde yer alan boğa kabartmalarının baş kısımları ve sol kısmındaki boğa kabartması tamamen tahrip edilmiş, sadece sağ kısımda yer alan boğa kabartması ve arka kısmındaki sol üst köşesi kırık 5 satırlık hiyeroglif yazıt kısmen de olsa sağlam olarak ele geçmiştir (Figür 1). Stel altlığındaki boğa kabartmalarından soldaki boğanın sadece ayak kısımları ön cepheden görülmektedir (Figür 2). Stel altlığının üst kısmında bulunan, bir heykelin veya stelin yerleştirilmiş olduğu oyuk, kısmen korunmuş olup, derinliği yaklaşık 15 cm, korunmuş kenar uzunluğu ise 24 cm'dir (Figür 3). Kısmen sağlam olarak ele geçen sağdaki boğa kabartmasının karın kısmında ise bu stelin sonradan ikincil bir kullanım gördüğüne işaret eden bir oyuk bulunmaktadır (Figür 4). Bu oyuk yaklaşık 30 x 20 cm boyutlarında olup 25 cm derinliğindedir. Stel altlığında yer alan kırıkların pek çoğunun, ikinci kullanım sonucu yapılmış eski kırıklar olduğu düşünülmektedir.

Stel altlığı üzerinde yer alan tüm kabartmalar, yaklaşık 1-1.5 cm kalınlığında bir platform ile yere temas etmektedir. Kısmen sağlam ele geçen boğa kabartması, alçak kabartma tekniğinde yapılmış olup ön bacak kemiği bir böbrek şeklinde betimlenmiştir. Kuyruk kısmı tekli saç örgüsü (*guilloche*) motifi ile son bulan boğanın arka bacaklarının hemen bitiminde uzun bir yiv şeklinde ayak kasları

---

daha önce Pognon tarafından üzerinde semitik bir yazıt bulunan başka bir stel de bulunmuştur. Pognon, bu stelin üzerindeki semitik yazıtı okuyarak Anaz köyünün *Duru* yerleşimi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bkz. Pognon 1907, 106-107, Plance V ; Forrer 1920, 22. Ayrıca, 11244 envanter numarası ile üzerinde semitik yazıt bulunan Yaylak steli ve Aligör steli de bu müzede yer almaktadır. Bkz. Yağcı 1995, 380, Fig 3; Börker-Klähn 1982, 221-222, Abb. 240a-240b.; Kulaçoğlu 1992, 133, No. 153 ; Blocher 2001, 46-47, Taf. 5.

³ Bu iki eserin dönemin Şanlıurfa Vali Muavini Ekrem Yalçınkaya tarafından 10 Temmuz 1942 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne gönderdiği belirtilmektedir. Bkz. Ongunsu 1943: 688, Resim 1 ve Resim 4 ; Özgültekin ve diğ. 2003: 46.

⁴ Kulakoğlu 2003, 71-73.; Köroğlu 1998, 81-85.

⁵ Kulakoğlu 2000, 3; 2001a, 58-59; 2001b, 31; 2003, 71, 73.

⁶ Haçgöz, Siverek Şekerli Nahiyesine bağlı bir köydür. Ayrıca bkz. Kulakoğlu 2000: 3, Res. 13.

⁷ Yard.Doç.Dr. A.Cihat Kürçüoğlu ile özel görüşme.

⁸ Kulakoğlu 2000, 3.

⁹ Kulakoğlu 2000, 3. ; 2001a, 58.

¹⁰ Haçgöz köyünde yaşayan İbrahim Alpan ile özel görüşme.

görülmektedir. Ayrıca, boğanın arka bacakları arasında yuvarlağa yakın betimlenmiş testisleri ve erkeklik organı da linear şekilde belirtilmiştir. Boğanın ayak toynakları, susam kemikleri ile beraber yapılmıştır¹¹. Susam kemikleri stel altlığının sağ yüzünde doğru bir şekilde betimlenmesine karşın; boğa başlarının bulunduğu ön kısımda uzuvların tümü cepheden verilirken, bu kemikler profilden belirtilmiştir (Figür 2). Stel altlığının sol tarafı tamamen tahrip edilmiş olup, ön cephede boğa başlarının bulunması gereken bölüm kırıktır. Ayak kısımları belirgin olarak görülebilen ön cephede iki adet boğaya ait toplam dört adet ayak yer almaktadır. Her iki boğanın ön ayaklarından biri öne doğru betimlenmiştir. Öne doğru adım atan ayakların toynakları birer yiv ile belirgin olarak betimlenmiş olmakla birlikte, bu toynakların arkasında yer alan küçük toynaklar cepheden resmedilmiştir.

Boğa kabartmasında yukarıda da belirtildiği gibi, gözümüze çarpan ilk husus ön ayağı gövdeye bağlayan adale kütesidir. Bölgedeki en yakın yerleşmelerden ele geçmiş bu tarzda yapılmış eserler arasında, Şanlıurfa-Gölpınar¹² Arslantaş¹³ ve Zincirli¹⁴ buluntuları yer almaktadır. Bu eserler üzerindeki stil benzerliklerinden yola çıkarak Haçgöz stelinin Geç Hitit II. evresine tarihlendirmek mümkündür¹⁵.

Ayrıca, yine boğa kabartmasının kuyruk kısmının saç örgüsü şeklinde yapılmış olması, bildiğimiz kadarıyla, bölgede hiçbir benzeri olmayan bir özellik olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Ancak bu tür saç örgüsü motifi; tüm Mezopotamya ve Anadolu'da yoğun olarak görülen bir tür süsleme olup, I. binde ise genellikle ortostatların yer aldığı çerçevelerin alt veya üst sınırlarında görülürler. Karkamış'taki hemen hemen tüm ortostatların alt ve üst sınırlarını oluşturan bezemelerde¹⁶; Till Barsib'te bulunmuş olan bir Fırtına tanrısı stelinin alt çerçevesinde¹⁷ ve Siverek Aslanlı köyünde ele geçmiş olan bir Lamassu'nun alt çerçevesinde¹⁸, Zincirli'de¹⁹ ve Sakçagözü'nde²⁰ karşımıza çıkmaktadır.

Köroğlu tarafından "Demirci Yolu" olarak isimlendirilen bir yolun varlığı, Siverek-Urfa arasında bugünkü modern yola alternatif bir yol olarak ortaya atılmıştır²¹. Bu yol Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nde günlük tutan Matrakçı tarafından kaydedilmiş²² ve haritalarla gösterilmiş bir yoldur. Buna göre, Diyarbakır'dan başlayıp Karacadağ, Haçgöz, Elmalı ve Cullap / Edene'den Urfa'ya giden alternatif bir yol görülmektedir. Bu yol, modern Urfa-Siverek yolundan yaklaşık 20-25 km daha kısa bir yol olup üzerinde köprü ve höyüklerin yer almasından dolayı Geç Hitit Çağı'nda bu yolun kullanılmış olma olasılığı üzerinde durulmaktadır²³.

Siverek'e bağlı; Haçgöz, Siverek-Merkez, Taşlı gibi birbirilerine yakın olan bu yerleşim yerleri, muhtemelen İzala ülkesine ait kentler olmalıydı²⁴. Assurnasirpal II'nin 2inci ve 10uncu seferleri sırasında vergi alındığı bilinen İzala ülkesi, Liverani'nin de söylediği gibi bugünkü Siverek ile

¹¹ "Susam kemiği", otçul hayvanların toynaklarının hemen arkasında yer alan körelmiş küçük bir parmadır. *Proximal sesamoid bones* olarak adlandırılır. *Anatomical Atlas* 1994, 19.

¹² Kulakoğlu 1999, Pl. 2.

¹³ Thureau-Dangin ve diğ. 1931, Pl. II.3.

¹⁴ Orthmann 1971, Taf. 58b,60b,60e,62a,62c.

¹⁵ Orthmann 1971, 31, 504, 543; Kulakoğlu 1999, 169.

¹⁶ Orthmann 1971, Taf. 24a-d, 24f, 25d,

¹⁷ Thureau-Dangin ve diğ. 1939, Pl.III.

¹⁸ Kulakoğlu 2000, Res 12; 2001b, Res 10; 2003, Res.13;

¹⁹ Orthmann 1971, Taf. 63g,

²⁰ Orthmann 1971, Taf. 51b-e,

²¹ Köroğlu 1998, 81-85.

²² Yurdaydın 1976, 108-110.

²³ Köroğlu 1998, 75, 79, 81-85, Res 18.

²⁴ Postgate 1976-1980, 225-226.

Karacadağ bölgesi arasında olmalıdır²⁵. İzala ülkesinde 8 yerleşimin bulunduğunu ve bu yerleşimlerden bazılarının isimlerinin yazıtarda geçtiğini bilmekteyiz²⁶.

Fırtına tanrısına ait stel altlığını bölgenin tarihi açısından M.Ö. 9. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonrasına vermek gerekir²⁷. Bezeme stili açısından da bu durum desteklenmektedir²⁸. Ayrıca kaidenin arka kısmında yer alan yazıtın; Şanlıurfa'nın yaklaşık 5 km kuzeyinde yer alan Külaflı Tepesi'nden ele geçen yine hiyeroglif yazıtlı bir stel kaidesi ile birlikte Urfa bölgesinde ele geçen ikinci hiyeroglif yazıtlı stel kaidesi olması da bu durumu destekler niteliktedir²⁹. Bugüne kadar Anaz ve Yaylak yerleşimlerinde, üzerinde semitik yazıtların yer aldığı steller dışında ilk kez bu tür yazıtların bulunmuş olması önemli bir husustur³⁰. Yapılan bu çalışma yalnızca bu eseri bilim dünyasına tanıtmak olduğundan, Şanlıurfa bölgesinde bugüne kadar ele geçen Geç Hitit Çağı eserleri ve hiyeroglif yazıtları geniş bir şekilde ayrıca birlikte değerlendirilip yayınlanacaktır.

Figürler Listesi:

Figür 1 : Haçgöz stel altlığının hiyeroglif yazıtla kaplı arka kısmı.

Figür 2 : Haçgöz stel altlığının önden görünüşü.

Figür 3 : Haçgöz stel altlığının üstten görünüşü.

Figür 4 : Haçgöz stel altlığının sağ yandan görünüşü.

²⁵ Liverani 1992, 34, 44,81, Fig. 3, 9, 11.

²⁶ Forrer; *İzalla* ülkesi içinde *Anduli, Aşihî, Kaşpi, İadi, Barzaništa* ve *Til Zani* yerleşimlerini saymaktadır. Bkz. Forrer 1920, 22 ; Falkner ise bunlara ek olarak *Absijai* ve *Ispallure* yerleşimlerini de vermektedir. Bkz. Falkner 1958, 15.

²⁷ Kulakoğlu 2003, 75.

²⁸ Orthmann 1971, 31, 504, 543.

²⁹ Kulakoğlu 2003, 70, 76.

³⁰ Bkz. Dipnot 2.